

رویه قضایی در آلودگی‌های نفتی در حقوق ایران

سهراب سلیم‌زاده^۱، سوده شاملو^{۲*}

چکیده:

محیط دریاها با توجه به اینکه محل زندگی جانوران دریایی می‌باشد، همچنین موقعیت‌های اقتصادی فراوانی که دارد، همواره مورد تهدید آلودگی‌های نفتی قرار گرفته است. لذا، در این تحقیق با روش تحلیلی-توصیفی بدین موضوع پرداخته شد.

با بررسی رویه قضایی موجود به نظر می‌رسد که حقوق بین‌الملل از حقوق و رویه قضایی داخلی تأثیر پذیرفته و موضوعات مربوط به جبران خسارات ناشی از آلودگی‌های نفتی در محاکم داخلی رسیدگی می‌شود و محاکم داخلی نیز با اعمال صلاحیت ذاتی طبق قوانین داخلی و همچنین، دریافت صلاحیت از منابع حقوق بین‌الملل همچون کنوانسیون حقوق دریاها، کنوانسیون مسئولیت مدنی ناشی از خسارات نفتی ۱۹۹۲ و ... رسیدگی می‌نماید. هدف و غایت در نهایت، توسعه و تحول حقوق محیط‌زیست خواهد بود. نوع مجازاتی که برای اقدام علیه محیط‌زیست در نظر گرفته می‌شود، از جمله جریمه‌های سنگین می‌تواند جبران خسارت هم تلقی گردد. اقدام علیه محیط‌زیست در بسیاری از نظام‌های حقوقی داخلی جرم‌انگاری شده است و همچنین، از دیوان بین‌المللی کیفری نیز خواسته شده تخریب محیط‌زیست به عنوان جنایت جنگی و جنایت علیه بشریت تلقی گردد؛ اما تاکنون مسئولیت کیفری اقدام علیه محیط‌زیست به طور جدی به رسمیت شناخته نشده است. این در صورتی است که اقدام علیه محیط‌زیست خاصه آلودگی‌های نفتی، آثار بسیار جبران‌ناپذیر و غیرقابل‌بازگشتی بر روی جانداران و گونه‌های گیاهی دارد.

واژگان کلیدی: آلودگی نفتی، رویه قضایی، حقوق ایران، مسئولیت.

* گروه حقوق بین‌الملل، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

** گروه حقوق، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول) sou.shamlou@gmail.com

مقدمه

در میان تمام آلودگی‌هایی که محیط‌زیست را تهدید می‌کند، آلودگی‌های نفتی به عنوان یکی از مخرب‌ترین نوع آلودگی‌هایی است که محیط دریا و سواحل را به شدت آلوده می‌کند. این آلودگی‌ها منشاء گوناگونی دارند. نشت یا تخلیه نفت از کشتی‌ها به دریا و یا نشت نفت در دکل‌های استخراجی، محیط دریاها و جاتورانی که در درون دریا زیست می‌کنند را با خطرهای بسیار شدیدی مواجه می‌کند.

اما مهمتر از این نوع آلودگی‌ها، مسئله مسئولیت افرادی است که این آلودگی‌ها را چه عمداً و چه سهواً به وجود می‌آورند. این مسئولیت تحت عنوان مسئولیت مدنی ناشی از این آلودگی زیست‌محیطی است که دارای ابعاد پیچیده‌ای است و سالها دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی در زمینه حفاظت از محیط‌زیست را به تلاش برای حل این معضل وا داشته است. همچنین، مسئولیت کفیری اشخاص در این نوع آلودگی‌ها نیز می‌تواند موضوعیت پیدا کند.

روند رسیدگی کفیری در پرونده‌های جرائم آلودگی نفتی، برای اینکه جرائم آلودگی‌های نفتی مورد رسیدگی قرار گیرد، باید نخست به تشخیص و شناسایی آنها پرداخت؛ یعنی، به نوعی کشف جرم باید صورت پذیرد که کشف جرم آلودگی نفتی به سه طریق نمود پیدا می‌کند:

۱- گزارش مردم محلی و منطقه: بعضی مواقع مردم مستقیماً با آلودگی نفتی مواجه و با دیدن اثرات خطرناک آن به کلانتری یا محاکم قضایی شکایت کرده و خواستار رسیدگی می‌شوند.

۲- گزارش نیروی انتظامی: برخی مواقع نیروی انتظامی نسبت به وقوع جرم آلودگی نفتی آگاهی و مستقیماً اقدام به تهیه گزارش برای مرجع بالاتر می‌کند.

۳- گزارش مامورین حفاظت محیط‌زیست که در حقیقت به عنوان ضابطین خاص دادگستری شناخته می‌شوند، از اهمیت بالایی برخوردار است؛ زیرا بر اساس آن، سازمان حفاظت محیط‌زیست بلافاصله اقدامات عاجل در جهت مقابله با فعالیت آلاینده را آغاز می‌کند. ویژگی‌های ضابط دادگستری برای این مامورین در قوانینی که به امر حفاظت می‌پردازند، پیش‌بینی شده است که از آن جمله می‌توان به ماده ۱۰ قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست در رابطه با مامورین سازمان حفاظت محیط‌زیست اشاره نمود. این افراد در صورت مشاهده جرم مشهود باید متخلف را دستگیر و گزارش آن را به مافوق یا دادسرا بدهند و ابزار جرم را ضبط نمایند.

بعد از مرحله کشف جرم، سازمان محیط‌زیست از طریق اخطار به واحد آلوده‌کننده نفتی، آن را متوجه عواقب فعالیت آلاینده خود نموده تا در جهت رفع آلودگی اقدام نماید. در این اخطاریه، محیط‌زیست با ذکر دلایل به صاحبان و مسئولین منبع آلاینده نفتی، مهلت معینی را طبق قانون مشخص کرده تا نسبت به رفع آلودگی ایجاد شده اقدام کنند و یا به فعالیت خود پایان بدهند. طبق

ماده ۱۲ و ۱۱ قانون حفاظت بهسازی محیط‌زیست، صاحبان صنایع آلاینده موظفند به محض دریافت اخطاریه، از ادامه کار و فعالیت آلاینده خودداری نمایند و ادامه فعالیت موکول به رای دادگاه و یا دستور سازمان حفاظت محیط‌زیست می‌باشد. در مرحله آخر، اگر شرکت‌ها و واحدهای آلاینده نفتی طبق اخطاریه صادره در جهت رفع آلودگی اقدام موثری نمایند، پرونده متخلفین همراه با مدارک و مستندات به دادسرا ارجاع داده شده و در آنجا به اقامه دعوی کیفری پرداخته می‌شود و در نهایت، پرونده کیفری از دادسرا بعد از صدور قرار برای صدور رای به دادگاه کیفری ارجاع داده می‌شود. لذا، آنچه در این تحقیق مورد بررسی قرار می‌گیرد، رویه قضایی در آلودگی‌های نفتی در حقوق ایران می‌باشد.

۱- مفاهیم

۱-۱- مفهوم آلودگی در حقوق ایران

درباره مفهوم علمی آلودگی در قلمرو محیط‌زیست، تعابیر و تعاریف گوناگونی ارائه شده است که در اینجا تنها به چند مورد از آن اشاره می‌گردد. بر اساس یکی از این تعاریف، آلودگی محیط‌زیست عبارت است از: «هر گونه تغییر در ویژگیهای اجزای متشکل محیط به طوری که استفاده پیشین از آنها ناممکن گردد، و به طور مستقیم یا غیرمستقیم منافع و حیات موجودات زنده را به مخاطره اندازد.»

در یکی دیگر از این تعاریف که تفاوت اساسی و ماهیتی با تعریف یاد شده در بالا نیز ندارد و تنها می‌توان از لحاظ سیاق عبارتها و منطوق آن وجود تفاوت میان آنها را پذیرفت، در بیان آلودگی مزبور چنین آمده است: «تغییر نامطلوب در خواص فیزیکی، شیمیایی و بیولوژیکی هوا، آب یا زمین. از بررسی تعریف‌هایی که درباره مفهوم زیست‌محیطی آلودگی ارائه شده است، می‌توان به نکته‌ها و ویژگی‌هایی دست یافت که عبارتند از:

تحقق آلودگی محیط‌زیست متوقف بر ایجاد تغییرات گوناگون در اجزای محیط‌زیست (اکوسیستم) می‌باشد.

۱- اجزای مزبور که بروز تغییرات مختلف در آنها منجر به پیدایش آلودگی در محیط‌زیست می‌شود، اجزای غیرجاندار محیط‌زیست یعنی هوا، آب و زمین هستند.

۲- در بروز این آلودگی، اشکال گوناگون تغییر یا دگرگونی مورد نظر نیست، بلکه رخداد تغییر نامطلوب در اجزای محیط‌زیست مطمع نظر می‌باشد.

۳- مقصود از نامطلوب بودن تغییر آن است که سبب شود تا موجودات زنده (اجزای جاندار محیط‌زیست و اکوسیستم) نتوانند استفاده‌ای که قبل از وقوع این تغییرات در آب، هوا یا زمین می‌نموده‌اند را داشته باشند؛ زیرا هنگامی که آب به واسطه مواد آلاینده آلوده گردید و یا هوا از

طریق انتشار عناصر مضر و زیان‌آور آلوده شد، دیگر نمی‌تواند سودمندی گذشته را برای موجودات زنده به همراه آورد. به این ترتیب، موجودات زنده که پیش از آن می‌توانستند با استفاده از این اجزا از یک سو به حیات خود ادامه دهند، و از سوی دیگر، در معرض نابودی زودرس و انواع بیماری‌های مسری، مهلک و مانند آن نیز قرار نگیرند، اکنون در اثر استفاده از آب یا هوا یا زمین آلوده از این خطرات و ره‌آورد‌های زیان‌بار در امان نخواهند بود. بنابراین، بهره‌برداری گذشته عاری از این معضلات، به لحاظ وجود این تغییرات امکان‌پذیر نخواهد بود. به عبارت دیگر، دگرگونی‌های مضر پدید آمده در اجزای یاد شده محیط‌زیست، حیات و منافع جانداران را به مخاطره خواهند افکند (رحیم‌زاده، ۱۳۸۶: ۱۵۶).

۴- تغییرات زیان‌آوری که منجر به وقوع آلودگی محیط‌زیست می‌شود، تغییراتی است که در ویژگی‌های سه‌گانه فیزیکی، شیمیایی و بیولوژیکی اجزای نام برده شده پدید می‌آید. مواردی که می‌توان از آنها به عنوان نمونه‌های بارز آلودگی محیط‌زیست (ایجاد تغییرات نامطلوب در ویژگی‌های گوناگون اجزای محیط‌زیست) نام برد، عبارتند از:

۱- حوادث آلوده‌کننده گسترده هوا در دره میوز واقع در کشور بلژیک در سال ۱۹۳۰ میلادی؛
 ۲- وقوع حادثه مهم منجر به آلودگی هوا در شهر دونورا در ایالت پنسیلوانیای آمریکا در سال ۱۹۴۸؛

۳- فاجعه شیمیایی بوپال هند در سال ۱۹۴۸ میلادی که یکی از مهمترین و زیان‌بارترین موارد انتشار مواد سمی و شیمیایی محسوب می‌گردد.

۴- وقوع آلودگی گسترده هوا در سال ۱۹۵۲ در انگلستان؛

۵- وقوع انفجار در زباله‌های اتمی تاسیسات اتمی مستقر در کوه‌های اورال شوروی سابق در نتیجه پردازش دوباره پلوتونیم (در سال ۱۹۵۷).

برای آن که بتوان آلودگی محیط‌زیست را از نگاه حقوقی تعریف و بررسی نمود، ابتدا باید از قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست مصوب ۱۳۵۳ (با اصلاحات متعدد در ۱۳۷۱، ۱۳۷۶ و ۱۳۷۸) و ماده مندرج در آن سخن گفت و سپس، به بررسی موضوع در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ و ماده مربوطه مبادرت نمود.

۱-۲- آلودگی‌های عمده ناشی از استخراج، پالایش و حمل و نقل نفت

صنعت پالایش نفت جزء صنایع دارای اثرات زیست‌محیطی زیاد محسوب می‌شود. پساب خروجی این صنایع از مواد شیمیایی از جمله نفت^۱، گریس^۱، فنول^۲، سولفید^۳، آمونیاک^۴، ذرات جامد

^۱ Oil

معلق، ترکیبات نیتروژنی و فلزات سنگین تشکیل شده است. همچنین، در فرایند پالایش، گازهایی نظیر NO_x , SO_x , H_2S و دیگر آلاینده‌های هوا نیز تولید می‌شوند. نفت خود به تنهایی از پنج نوع ماده تشکیل دهنده تشکیل شده است. این مواد شامل هیدروکربن‌های اشباع غیرحلقوی، هیدروکربن‌های حلقوی، هیدروکربن‌های الفینی و ترکیبات آروماتیک و ترکیبات غیرهیدروکربنی می‌باشد و هر یک می‌توانند موجب آلودگیهای مختلف زیست‌محیطی گردند. پساب صنایع پالایش نفت از خود نفت سمی‌تر بوده و ماندگاری آن در طبیعت بیشتر می‌باشد (قتیری، ۱۳۹۵: ۵۲). اثرات ناشی از پالایش نفت می‌تواند بر هوا، آب، خاک، افزایش دمای کره زمین موثر باشند. به طور کلی، فرایندهای اصلی و رایج در صنایع پالایش نفت عبارت از تقطیر، نمک‌زدایی، تبدیل و استخراج و بازیافت زایدات و تصفیه می‌باشند. این اثرات شامل موارد زیر می‌باشد:

۱-۲-۱- آلودگی هوا و صدا:

آلودگی هوای ناشی از فعالیت پالایشگاه‌ها در مرحله بهره‌برداری بر حسب فرایندهای مورد استفاده، عمر تاسیسات و نوع تاسیسات متفاوت است. حدود ۷۵ درصد کل آلاینده‌های تولیدی در صنایع پالایش نفت مستقیماً وارد هوا می‌شوند که هیدروکربن‌ها بالاترین میزان آلاینده‌های هوا در فرایند پالایش نفت را به خود اختصاص می‌دهند. مهمترین منابع تولید صدا در پالایشگاه‌های نفت شامل کمپرسورهای با سرعت زیاد، دریچه‌های کنترل، توربین‌ها و موتورهای پروانه‌ها، برج‌های خنک‌کننده، گرم‌کننده و پمپ‌ها می‌باشند. (کیس، ۱۳۸۹: ۶۷).

۱-۲-۲- آلودگی فاضلاب ناشی از پساب پالایش نفت

در فعالیتهای پالایش نفت مقدار قابل توجهی آب مورد استفاده قرار می‌گیرد و در نتیجه، حدوداً بین ۴/۰ تا ۶/۱ برابر حجم نفت خام پالایش شده پساب تولید می‌شود. این آلودگی حدوداً ۲۴ درصد کل آلاینده‌های تولیدی صنایع پالایش نفت را تشکیل می‌دهد. فاضلاب سایر فرایندها نظیر تقطیر، کراکینگ، فرایندهای تبدیل و فرایندهای خنک کردن حاوی مقادیر قابل توجهی از انواع آلاینده‌ها می‌باشد، که می‌توانند بسیار خطرناک باشند (کاتوزیان، ۱۳۸۷: ۸۵).

۱-۲-۳- مواد زائد جامد^۵

فرایند پالایش نفت حجم قابل توجهی از مواد زائد جامد را تولید می‌نماید. عمده‌ترین زائدات

¹ Grease

² Phenol

³ Sulfide

⁴ Ammonia

⁵ Solid waste

جامد در پالایشگاه‌ها از واحد کراکینگ، کک‌سازی تصفیه و نیز از تولید لجن که از پاکسازی مخازن جداکننده‌های آب و روغن و سیستم تصفیه فاضلاب بوجود می‌آید. این مواد عمدتاً به دلیل دارا بودن مقادیر زیاد و غلظت‌های بالای ترکیبات نفتی، اسیدها و فلزات سنگین در زمره زائدات خطرناک محسوب می‌شوند، و می‌توانند موجب آلودگی شدید آب و خاک گردند (لال کوروکولاسوریا^۱، ۱۳۹۰: ۸۱).

۱-۲-۴- تخریب اکوسیستم‌ها

به طور کلی، اکوسیستم‌های اطراف هر صنایع پالایشگاهی به مرور زمان به خاطر آلاینده‌های مختلف هوای تولید شده در فرایندهای مختلف پالایشگاهی، فاضلاب و روان‌آبهای حاوی مواد نفتی و شیمیایی مختلف و مواد زاید خطرناک تولیدی به تدریج کیفیت مطلوب خود را از دست داده و در نتیجه، زندگی برای انسان، پوشش گیاهی و حیات وحش در آن اکوسیستم، نامطلوب می‌گردد؛ اما عمده‌ترین مشکلات زیست‌محیطی حاصل از پالایشگاهها زمانی است که این واحدهای صنعتی در محدوده‌های ساحلی یا در مجاورت اکوسیستم‌های آبی قرار داشته باشند، فعالیت‌هایی نظیر تخلیه زائدات و پساب‌ها، بارگیری و تخلیه نفت خام بدلیل وارد کردن مواد مختلف آلاینده‌های هیدروکربن‌های نفتی و مواد خطرناک دیگر عامل بالقوه تخریب اکوسیستم‌ها و آسیب به موجودات زنده می‌باشند (ضیائی، ۱۳۹۰: ۴۳).

۱-۲-۵- آلودگی دریاها و محیط‌های آبی

عمده‌ترین مشکلات زیست‌محیطی حاصل از آلودگی‌های نفتی زمانی است که این اتفاق در محیط‌های آبی یا محدوده‌های ساحلی رخ دهد (همان). فعالیت‌هایی نظیر تخلیه زائدات پساب‌های صنایع نفت، بارگیری، تخلیه نفت خام، تصادفات تانکرها، عملیات اکتشاف و حفاری در دریا، به دلیل وارد کردن مواد مختلف آلاینده‌های هیدروکربن‌ها و مواد خطرناک دیگر عامل بالقوه تخریب در محیط‌های آبی و آسیب به موجودات زنده می‌باشند، از جمله پیامدهای زیانبار تخلیه مواد نفتی در دریاها اثر مستقیم بر زندگی ماهی‌ها، از بین بردن زنجیره غذایی آنها به ویژه تحت تاثیر قرار دادن خوراک ماهیهای کوچک مانند فیتوپلانکتون‌ها و زئوپلانکتونها، ممانعت از رشد تخم ماهی‌ها، از میان رفتن پوشش گیاهی که منبع تغذیه آبزیانی چون میگو، صدف، مروارید، شیر دریایی و غیره می‌باشد، ایجاد مشکلات متعدد در زندگی پرندگان دریایی و کنار آبرزی، آلودگی پر و بال پرندگان به مواد نفتی و تقلیل ویژگیهای ضد رطوبتی آنها و در نتیجه، احتمال غرق شدن این پرندگان، ممانعت از ورود و نفوذ اشعه خورشید به آب، کاهش فتوسنتز گیاهان و جلبک‌های

^۱ Lal korokolasuria

آبزی مولد اکسیژن و در نتیجه، بی‌هوایی شده اعماق دریا، این فرایند خطرناک بدنبال گسترش پوشش نفت بر سطح آب و جلوگیری از تماس مستقیم آب و هوا صورت می‌گیرد. همچنین، نشت و ریختن نفت بر سطح آب دریاها علاوه بر تاثیرات زیانبار بر اکوسیستم‌های آبی طی رویدادهایی مسیر انرژی را تغییر می‌دهد، سطح صیقلی نفت بر سطح آب و بازتابش پرتوهای خورشید از آن باعث تغییراتی در میزان انتقال انرژی از سطح آب دریاها و اقیانوس‌ها به جو و مقدار تبخیر آب می‌شود (مشهدی، ۱۳۸۹: ۷۲).

۲- پرونده‌های آلودگی نفتی

زنجیره فعالیت‌های بالادستی نفت و گاز از لرزه‌نگاری، اکتشاف و ارزیابی و توسعه تا تولید و برچیدن تجهیزات تأثیرات زیست‌محیطی دارند. از این رو، وظایفی ناظر بر جنبه‌های مختلف عملیات همانند ایمنی و زیست‌محیطی در سطح بین‌المللی برای کشورهای فعال در این حوزه به صورت پراکنده پیش‌بینی شده است. فعالیت‌های حفاری چاه‌های نفت و گاز در حوزه فراساحل از جمله فعالیت‌های بالادستی است که می‌تواند آثار زیانباری برای محیط‌زیست دریایی داشته باشد. تخلیه آب روغنی، ضایعات، شوراب (آب همراه)، ضایعات حفاری، گل حفاری ناشی از عملیات طبیعی و معمول حفاری از علل آلودگی‌اند. اگرچه این دسته از آلودگی‌ها در طول زمان و به صورت مستمر بروز می‌یابد و میزان آن اندک است، حوادثی همانند فوران چاهها می‌تواند به آزادسازی مقادیر عظیم هیدروکربن و نشت کنترل‌نشده آلودگی در دریا در مدت زمان کم منجر شود که آثار مخرب بسیار زیادی دارد. در نتیجه فوران، حوادث متعددی در سراسر جهان بروز یافته که علاوه بر ایجاد خطر برای حیات نیروی انسانی و ضرر و زیان اقتصادی، به انتشار آلودگی انجامیده است که می‌توان به فوران مکاندو (Macondo) دیپ واتر هورایزون در خلیج مکزیک (۲۰۱۰) (تخلیه ۹/۴ میلیون بشکه) اشاره کرد. آلودگی ناشی از فوران اصولاً به منطقه‌ای که در آن ایجاد شده، محدود نمی‌شود و به سایر مناطق خارج از قلمرو تحت حاکمیت کشور محل انجام فعالیت منشأ آلودگی سرایت می‌کند. هر نوع آلودگی که تمام یا بخشی از منشأ آن درون منطقه‌ای تحت صلاحیت یک دولت قرار می‌گیرد و بر منطقه‌ای تحت صلاحیت دولتی دیگر تأثیر می‌گذارد، آلودگی فرامرزی است. با توجه به فقدان رژیم مسئولیت و جبران خسارت ناشی از آلودگی در نتیجه فعالیت‌های حفاری فراساحلی، جبران خسارت وارده به دولتها و اشخاص قربانی با مشکلات زیادی روبه‌روست. میزان بالای خسارات وارده و جبران‌نشده زیان‌دیدگان مستلزم ایجاد سیستمی است که بتواند به طور فوری و کافی خسارت آنها را جبران کند. وفق کنوانسیون حقوق دریاها، کشورها متعهد به تضمین جبران خسارت به صورت فوری و کافی‌اند. بند ۳ ماده ۲۳۵ کنوانسیون OPRC نیز مقرر می‌دارد که به منظور اطمینان از پرداخت

گرامت فوری و کافی در زمینه کلیه خسارات وارده ناشی از آلودگی محیط‌زیست دریا، کشورها باید در اجرای حقوق بین‌الملل موجود و توسعه بیشتر حقوق بین‌الملل در خصوص مسئولیت برای ارزیابی و پرداخت غرامت مربوط به خسارات و حل و فصل اختلافات مساعدت کنند و در مواقع مقتضی، به منظور توسعه معیارها و روشهای پرداخت غرامت کافی مانند بیمه اجباری یا صندوق‌های پرداخت غرامت، با یکدیگر همکاری کنند.

۳- بررسی پرونده‌های قضائی ناشی از آلودگی نفتی در ایران

۳-۱- پرونده آلودگی نفتی پالایشگاه آبادان

از جمله پرونده‌های مهم آلودگی نفتی که همواره در سالهای مختلف پیگیری آن جریان دارد و تاکنون به نتیجه‌ای نرسیده و آلودگی نفتی ناشی از آن خسارات زیادی را به محیط‌زیست و ساکنین منطقه دربرداشته، پرونده مربوط به پالایشگاه نفت آبادان است. پالایشگاه نفت آبادان با قدمت حدود ۱۰۰ سال، از قدیمی‌ترین پالایشگاههای کشور می‌باشد که با توجه به قدیمی بودن تاسیسات و سیستم‌های آن، مشکلات زیست‌محیطی عدیده‌ای را ایجاد نموده است (عبداله‌ی، ۱۳۸۹: ۴۳).

پیشینه قضیه: آلودگی‌های ناشی از فعالیت پالایشگاه نفت آبادان مسبوق به سابقه بوده، چنانچه در تاریخ ۱۳۸۹/۸/۲۵، با توجه به بازدید و بررسی به عمل آمده از طرف کارشناسان محیط‌زیست اداره حفاظت محیط‌زیست آبادان، مشخص گردید که واحد، کت کراکر شمالی و جنوبی پالایشگاه نفت مذکور بر اثر انتشار بیش از حد ذرات و گازهای آلاینده که برخی از این گازها ۵۳ برابر حد مجاز آلودگی می‌باشند، باعث آلودگی شدید هوای منطقه گردیده و در همین راستا، علیه شرکت مذکور در دادستانی آبادان مستند به ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی شکایت گردید. تحلیل رأی: پرواضح است که مقام رسیدگی کننده و یا مجموعه حقوق داخلی جدید لازم برای برخورد با یک دستگاه دولتی را ندارد؛ حتی برای بکارگیری و اجرای قانون نوشته شده نیز تلاشی ندارد. مجموعه حقوق داخلی نه تنها می‌بایست از کلیه ظرفیت حقوق داخلی برای حمایت از محیط‌زیست بهره‌جوید، بلکه باید معیارها و ضوابطی که در حقوق بین‌الملل در جهت حمایت از محیط‌زیست تعریف شده را بکار گیرد و مجدداً تعریف جامع‌تر و بسط‌تری از آن را ارائه دهد. این یعنی همان مطلوب مورد نظر ما که در این رساله در پی اثبات آن هستیم، ولی متأسفانه در این پرونده نه تنها دادرسی به حداقل حمایت‌های قانونی از محیط‌زیست بی‌تفاوت بوده، بلکه انگیزه و میلی برای سرایت قواعد بین‌المللی به موضوعات داخلی ندارد. و با نگاهی حاکمیت‌طلبانه به موضوعات محیط‌زیست بی‌تفاوت بوده و معیارهای سختی برای اثبات موضوعات به سود نهادهای

دولتی بکار برده است و پرونده با قرار منع تعقیب مواجه شده است. از این نظر، موضوع پرونده پالایشگاه آبادان نتوانسته است تاثیری بر حقوق محیط‌زیست داشته باشد. بیشتر صدور چنین آرایه‌ی می‌تواند جزء نمونه‌های مایوس‌کننده تلقی گردد.

۳-۲- پرونده آلودگی نفتی نیروگاه رامین اهواز

از موارد مهم پرونده‌های قضایی آلودگی نفتی، موضوع آلودگی رودخانه کارون توسط نیروگاه رامین می‌باشد. تخلیه مواد آلاینده نفتی از جمله مازوت که از مشتقات سنگین نفتی بوده و ترکیبات تشکیل‌دهنده آن بیشتر هیدروکربن‌های سنگین موجود در باقیمانده تقطیر نفت خام است که تخلیه آن در محیط‌زیست در کوتاه‌مدت، موجب تلف شدن گیاهان آبی موجودات زنده، ایجاد آلودگی محیط‌زیست اعم از آب، خاک و... می‌گردد. ضمناً، تخلیه آن در منابع آبی موجب کاهش انتقال اکسیژن محلول در آب، مرگ‌ومیر شدید آبزیان و در اثر رسوب و ته نشینی، تشکیل ترکیبات پایدار و غیرقابل تجزیه‌ای که سالها در محیط باقی خواهد ماند، را بدنبال دارد.

پیشینه قضیه: از جمله این حوادث که مسبوق به سابقه نیز می‌باشد، می‌توان به حادثه گسترش لکه‌های نفتی در رودخانه کارون توسط نیروگاه رامین اشاره نمود (حاجیانی، ۱۳۹۴: ۳۴)؛ که کارشناسان اداره کل حفاظت محیط‌زیست خوزستان در مورخه ۱۳۸۹/۷/۵ لغایت ۱۳۸۹/۷/۷، اقدام به ردیابی لکه‌های نفتی نموده و مشخص گردید منبع آلاینده، خروجی نیروگاه رامین اهواز بوده و مواد و ترکیبات نفتی تخلیه شده ناشی از عملیات شستشوی مخازن سوخت نیروگاه بوده که محیط آبی را به شدت تحت تاثیر قرار داده و علاوه بر ایجاد اختلال در سیستم آبرسانی شهری، صدمات و خسارات جبران‌ناپذیری را به اکوسیستم ارزشمند و حیاتی کارون وارد ساخته است. لذا، از آنجائی که عمل مدیریت نیروگاه رامین از مصادیق تهدید علیه بهداشت عمومی بود، و جرم تلقی می‌گردید، اداره کل محیط‌زیست خوزستان بر حسب وظایف قانونی خود در دادسرای عمومی و انقلاب اهواز طرح دعوی نمود و به موجب ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی و مواد ۹ و ۱۱ قانون حفاظت بهسازی محیط‌زیست، به همراه نتایج آنالیز آزمایشگاه خواستار رسیدگی به اتهام وارده شد و خواهان جبران خسارت گردید؛ که پس از اعلام جرم، پرونده در دادسرای عمومی و انقلاب شهرستان اهواز مورد رسیدگی قرار گرفت.

حکم دادگاه: پس از بررسی و برگزاری جلسات رسیدگی در دادسرا و دادگاه در مورخ ۱۳۹۱/۲/۲، رای دادگاه طی دادنامه ۹۱۰۹۹۷۶۱۱۳۱۰۰۴۹ از سوی شعبه ۱۰۸ دادگاه عمومی جزائی مجتمع قضایی شماره دو شهرستان اهواز مبنی بر برائت مدیر عامل نیروگاه، مذکور صادر گردید که در متن رای چنین آمده است: (همان) در خصوص اتهام مدیر عامل نیروگاه رامین، آزاد با قید کفالت دایر بر تهدید علیه بهداشت

عمومی از طریق آلوده کردن آب رودخانه کارون به نفت، با توجه به کیفرخواست صادره و شکایت اداره کل حفاظت محیط‌زیست خوزستان و نتیجه آزمایشات بعمل آمده و با توجه به اینکه اداره محیط‌زیست در گزارش خود صراحتاً اعلام نداشته که لکه‌های نفتی و آلودگی ناشی از آن، توسط نیروگاه رامین بوده و متهم نیز در تمامی مراحل رسیدگی منکر بزه ارتكابی گردید، لذا دادگاه به لحاظ عدم کفایت ادله اثباتی بزه انتسابی نسبت به نامبرده را محرز و مسلم ندانسته و به استناد ماده ۱۷۷ قانون آئین دادرسی کیفری، حکم به براءة متهم صادر می‌نماید. رأی فوق در حالی صادر گردید که مستندات آزمایشگاه اداره کل محیط‌زیست خوزستان دال بر آلودگی نفتی نیروگاه مذکور قبلاً تقدیم دادگاه گردید، ولی با وجود مستندات مربوطه دادگاه رأی بر براءة متهم صادر نمود.

تحلیل رأی: متأسفانه همچون رأی پالایشگاه آبادان، در این رأی نگاه حاکمیت‌طلبانه مشهود است و دادگاه با معیارهای سختی که لحاظ می‌کند، زمینه تبرئه مجرم را فراهم می‌نماید. دادگاه می‌توانست دقت نظر بیشتری داشته باشد و از معیارهای متعادل‌تری استفاده نماید. دلایل احصا شده در حقوق ایران عبارتند از سند، شهادت شهود، اقرار، علم قاضی و... می‌بینیم که قاضی در محاکم داخلی می‌تواند علم خود را نیز مبنای صدور رأی قرار دهد، اما کمتر قاضی از چنین اختیاری استفاده می‌کند. همچنین، محاکم داخلی می‌توانند به کنوانسیون‌ها و معاهدات و منابع حقوق بین‌الملل استناد جویند، هرچند در محاکم کیفری چنین امری با اشکال موجه خواهد بود، اما معیارها و مفاهیم مسئولیت در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست می‌تواند در انتساب مسئولیت به مجرم موثر باشد؛ اما در چنین آرای، دادگاه کاملاً سخت‌گیرانه برخورد می‌نماید که این امر نتیجه‌ای جز تبرئه مجرم ندارد.

۳-۳- پرونده آلودگی نفتی پتروشیمی فارابی (از صنایع نفتی در استان خوزستان)

از دیگر پرونده‌های آلودگی ناشی از صنایع نفتی می‌توان به تخلیه مواد شیمیایی از طریق دو خط لوله در محیط داخلی و پیرامونی شرکت پتروشیمی فارابی اشاره نمود که این پرونده نیز پس از رسیدگی‌های مستمر نتیجه‌ای نداشته و منجر به براءة متهم گردید که به قرار ذیل می‌باشد.

پیشینه قضیه: اداره کل محیط‌زیست خوزستان طی گزارشی در سال ۸۹ علیه پتروشیمی فارابی به دادسرای عمومی و انقلاب شهر بندرامام خمینی اعلام جرم نموده و بیان کرده است که پیرو بازدید کارشناسی انجام شده در مورخه ۱۳۸۹/۲/۱۴، محرز گردید که پتروشیمی فارابی اقدام به تخلیه مواد شیمیایی از طریق دو خط لوله به محیط‌زیست منطقه نموده است که با این عمل باعث آلودگی شدید منطقه گردیده است. با توجه به اینکه اختطاریه‌های متعدد به شرکت مذکور مبنی بر

جمع کردن لوله‌های تخلیه مواد آلوده و پاکسازی کامل محیط صادر شده، ولی متأسفانه با گذشت مدت زیادی هنوز اقدامی از سوی شرکت صورت نگرفته و خاک پیرامون پتروشیمی در حال حاضر آلوده به مواد شیمیایی گردیده است، لذا به استناد ماده ۹ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست و اصل پنجاهم قانون اساسی، تقاضای تعقیب کیفری مدیرعامل پتروشیمی فارابی را از دادستان بندر امام خواستار شد (قوام‌آبادی، ۱۳۹۲: ۵۴).

حکم دادگاه: پس از رسیدگی‌های متعدد طی جلسات مختلف، نهایتاً شعبه ۱۰۱ جزائی دادگاه بندر امام خمینی طی دادنامه ۸۹۰۹۹۷۶۱۳۲۷۰۰۷۴۷، رأی بر برائت متهم صادر نموده که به شرح ذیل می‌باشد:

در این پرونده، مدیرعامل پتروشیمی فارابی متهم است به تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست، نظر به اینکه شاکی دلیلی برای اثبات موضوع ارائه نداده است و با عنایت به دفاعیات متهم به لحاظ عدم کفایت دلیل به استناد اصل ۳۷ قانون اساسی و بند الف ماده ۱۷۷ قانون آئین دادرسی کیفری، رأی بر برائت متهم صادر و اعلام می‌گردد.

۳-۴- پرونده آلودگی نفتی پتروشیمی مارون

پتروشیمی مارون یکی از پتروشیمی‌های مهم صنایع نفت خوزستان می‌باشد که آلودگی ایجاد شده در سال‌های ۸۹-۹۰ این شرکت و روند پیگیری قضائی آن به شرح ذیل می‌باشد. قبل از پیگیری قضائی اختاریه و مهلت‌های مکرر به شرکت مذکور جهت رفع آلودگی و ارائه برنامه‌ریزی زمان‌بندی کاهش آلودگی داده شده بود، ولی متأسفانه از سوی مدیریت پتروشیمی مذکور هیچگونه اقدامی موثر جهت کاهش آلودگی‌های صورت گرفته انجام نشد. لیکن، در تاریخ ۱۳۹۰/۲/۱، اداره محیط زیست طی نامه‌ای به ریاست محترم حوزه قضائی بندر امام خمینی علیه شرکت پتروشیمی مارون بدلیل آلوده کردن هوا و خروج گازهای آلاینده بیش از حد استانداردهای زیست محیطی اعلام جرم نمود و طی گزارش به رئیس حوزه قضائی اعلام نمود که طبق آخرین بازدید کارشناسی مورخ ۱۳۹۰/۱/۲۹، بدسوزی فلرها سبب انتشار گازهای آلاینده هوا در سطح وسیعی از منطقه گردیده که نه تنها باعث آسیب‌های جدی به محیط زیست و اکوسیستم منطقه شده، بلکه مجتمع‌های مجاور را به لحاظ عملکرد نیروی انسانی، همچنین سلامت نیروها و ساکنین منطقه دچار مشکلات عمده‌ای نموده است. لذا، مستند به ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی، خواستار تعقیب کیفری مدیرعامل شرکت مذکور گردید که پس از تشکیل جلسات مختلف در دادسرا و دادگاه شهرستان نهایتاً در تاریخ ۱۳۹۰/۵/۱۵ طی دادنامه ۹۰۰۹۹۷۶۱۳۲۷۰۰۷۲۲، توسط رئیس شعبه دادگاه عمومی (جزائی) شهرستان بندر امام خمینی حکمی به شرح ذیل صادر گردید (امید، ۱۳۹۱: ۵۴).

در این پرونده، مدیرعامل شرکت پتروشیمی مارون متهم است به:

- ۱- اقدام به تهدید علیه محیط‌زیست از طریق خروج گازهای آلاینده بیش از استاندارد
 - ۲- عدم رفع آلودگی در مهلت تعیین شده از طرف اداره حفاظت محیط‌زیست ماهشهر با این توضیح که حسب گزارش اداره حفاظت محیط‌زیست فعالیت فلرینگ شرکت پتروشیمی مارون در خلال چندین سال گذشته، موجب آلودگی هوا و خروج گازهای آلاینده را فراهم آورده است. اداره محیط‌زیست ماهشهر طی مکاتبات فراوان به مدیریت آن شرکت (متهم) مهلت داده تا نسبت به ارائه طرح و برنامه‌های زمان‌بندی شده به منظور کاهش آلاینده‌های هوا اقدام و نتیجه را اعلام دارد. لیکن، متأسفانه علیرغم گذشت مهلت‌های قانونی عملیات فلرینگ مذکور سبب انتشار گازهای آلاینده‌های هوا در سطح وسیعی از منطقه گردیده است که نه تنها باعث آسیب‌های جدی به محیط‌زیست و اکوسیستم منطقه شده، بلکه مجتمع‌های مجاور را به لحاظ عملکرد نیروی انسانی و همچنین، سلامت نیروها و ساکنین منطقه دچار مشکلات عمده‌ای نموده است.
- تحلیل رای: با توجه به آلودگی‌های ایجاد شده توسط شرکت مذکور در پرونده فوق‌الاشاره که در سال‌های ۸۹ و ۹۰ به طور وسیع بوده و تعداد زیادی از ساکنین منطقه را درگیر نموده و بالاخره، منجر به صدور رأی مذکور گردید، این موضوع استنباط می‌شود که هرچند رای صادره محکومیت متهم را در بر داشته و بزه ارتكابی را محرز دانسته، ولی متأسفانه نسبت مناسبی بین جرم انجام شده و مجازات تعیین شده وجود ندارد و نسبت به وسعت جرم واقع شده، مجازات خفیفی برای چنین شرکتی تعیین گردید. و این حکم خود باعث تکرار جرم نیز می‌گردد، همچنان که در این پرونده نیز دیده می‌شود. از جمله عوامل کیفی نامناسب با توجه به حجم جرم و عدم جبران خسارت زیست‌محیطی از عوامل منفی این رای می‌باشد. به طور کلی، این آرا نتوانسته تاثیر مثبتی بر حقوق بین‌الملل داشته باشد.

۳-۵- پرونده آلودگی مخازن سوخت نفتی شرکت پاک شیمی فرایند

از موارد پرونده‌های دیگر مربوط به آلودگی نفتی، پرونده مربوط به شرکت پاک شیمی فرایند است که به اتهام نشت و ریزش مواد نفتی به زمین‌های اطراف و خوریات منطقه و آلودگی این مناطق با توجه به دادنامه ۹۰۰۹۹۸۶۱۳۲۹۰۰۹۶۷ صادره از شعبه دوم دادگاه تجدیدنظر استان خوزستان تبرئه گردید. شرکت پاک شیمی فرایند در زمینه بهره‌برداری از مخازن متعدد سوختی (مازوت و بعضاً گازوئیل) بوده و کار تحویل سوخت را از کامیون‌های عراقی حامل سوخت‌های فسیلی به عهده دارد که نوعی صنعت آلوده‌کننده از نظر زیست‌محیطی است؛ که به طور مستمر در سالهای متمادی بوسیله نشت ریزش مواد نفتی موجب آلودگی خوریات و زمین‌های منطقه گردید.

در همین خصوص، شکوائیه سازمان حفاظت محیط‌زیست به دادستان عمومی انقلاب شهر بندر امام خمینی ارسال گردید، مبنی بر آلودگی زمین‌های منطقه اطراف خورزنگی که اکوسیستم غنی از موجودات زنده می‌باشد و به دادستان اعلام گردید که علی‌رغم خطراتی‌های مکرر به شرکت مذکور در خصوص خودداری از ساخت اینگونه مخازن سوختی، ولی با بی‌اعتنایی شرکت مذکور روبرو شده و با این تفاسیر، علیه شرکت موصوف اعلام جرم نمود. پرونده بعد از بررسی‌های گوناگون در دادسرا و دادگاه نهایتاً در شعبه ۱۰۳ دادگاه جزائی بندر امام خمینی رأی براءت صادر گردید و اداره حفاظت‌زیست به رأی بدوی اعتراض و لایحه‌ای در خصوص آلودگی ناشی از بهره‌برداری از اینگونه مخازن سوختی تقدیم دادگاه نمود، ولی متأسفانه با این همه قرائن و امارات مسلم دادگاه شعبه دوم تجدیدنظر استان نیز طی دادنامه‌ای به شرح ذیل رأی بدوی را صائب تشخیص و رأی بر براءت نامبرده را قطعی نمود (ذرتی‌پور، ۱۳۸۳: ۱۲۳).

تحلیل رأی: این رأی در حالی قطعی گردید که تمامی مستندات دال بر خطراتی‌های گوناگونی که به شرکت فوق داده شد و همچنین، تصاویر و گزارش کارشناسی مربوط به آلودگی ایجاد شده توسط مخازن سوخت گازوئیل و نفت و همچنین، موارد قانونی عدم اخذ مجوز زیست‌محیطی شرکت موصوف از محیط‌زیست به دادگاه ارائه گردیده بود. عدم پاسخگویی توسط مسئولین در رأی حاضر و جبران خسارات محیط‌زیستی و انسانی از ایرادات وارد به این رأی می‌باشد.

۳-۶- پرونده آلودگی هوا ناشی از ترکیبات آروماتیک نفتی در شرکت توسعه پردازان بیگ

این شرکت در فرایند تولید خود با استفاده از یک ماده واکنش‌دهنده با ترکیبات آروماتیکی، ناخالصی‌های حلقوی از مشتقات نفتی را جدا کرده و سپس، در یک برج دفع با استفاده از ترکیبات گوگردی از مشتقات نفتی جدا شده و در آنجا تحت دمای ۱۸۰ درجه سانتی‌گراد بنزین و گازوئیل تبخیر و استحصال می‌گردد که در این فرایند، بدلیل متصاعد شدن گازهای آلاینده تا مسافت زیادی از اطراف این کارخانه آلودگی ایجاد شده است. بر اساس گزارشات و شکایات مردمی و همچنین، بررسی کارشناسی انجام شده، آلودگی هوا ایجاد شده از مشتقات نفتی محرز و بعد از دادن خطراتی‌های متعدد و عدم تمکین در جهت رفع آلاینده‌ها در سال ۱۳۸۹ علیه شرکت موصوف در دادستانی اهواز اعلام جرم گردید که پرونده شرکت پس از بررسی و جلسات متعدد نهایتاً در شعبه ۱۰۹ دادگاه جزائی مجتمع قضائی شماره ۲ اهواز رسیدگی و طی دادنامه ۹۰۰۹۹۷۶۱۱۳۲۰۰۴۲۲، رأی براءت متهم به شرح ذیل صادر گردیده است (ضربان‌فرد، ۱۳۹۳: ۱۲۳).

در خصوص مدیر شرکت توسعه پردازان بیگ خوزستان دایر بر آلودگی هوا ناشی از استحصال

گازوئیل و بنزین حسب گزارش سازمان حفاظت محیط‌زیست خوزستان، دادگاه نظر به محتویات پرونده و با توجه به دفاعیات متهم و با عنایت به اینکه محل فعالیت مورد ادعا در داخل شهرک صنعتی بوده و کارخانه‌های صنعتی دیگری نیز در آن محدوده فعال می‌باشند و با توجه به اینکه حسب ادعای نماینده شاکی محل فعالیت فاقد هرگونه تجهیزات و سیستمهای کنترل و رفع‌کننده آلودگی می‌باشد و امکان نمونه‌برداری میسر نشده است و نظر به مراتب فوق و عدم اقناع وجدانی در این خصوص که واحد فوق بعنوان آلاینده هوا می‌باشد، رأی برائت صادر و اعلام می‌گردد.

در رأی فوق، اشاره به عدم امکان نمونه‌برداری توسط شاکی که اداره محیط‌زیست می‌باشد، اشاره شده، در صورتی که کلیه گزارشات حفاظت محیط‌زیست حاکی از این بود که صنعت فوق آلاینده هوا بوده و کلیه مدارک نیز در پرونده موجود بود. ضمناً، در رأی صادر شده بیان گردید که واحد در شهرک صنعتی قرار دارد و صنایع دیگری نیز هستند، این در حالی بوده که درست است که در شهرک صنعتی ساکن است، ولی تولید گازوئیل و بنزین مطابق استانداردهای زیست‌محیطی جزء صنایعی هستند که در این شهرک که در مجاورت شهر قرار دارد، نمی‌تواند استقرار داشته باشد و صنایع که در جوار این شرکت بوده‌اند، جزء صنایع کوچک شیمیایی هستند، در حالی که شرکت موصوف با تولید گازوئیل و بنزین بیشتر شبیه یک پالایشگاه کوچک بوده و جزء صنایع شیمیایی بزرگ محسوب می‌گردد.

تحلیل رای: به نظر می‌رسد یکی از دلایل صدور این حکم، عدم دفاع کامل و جامع حفاظت محیط‌زیست از وقوع جرم آلودگی ایجاد شده توسط شرکت بوده است و از طرفی نیز دادگاه توجه مهم و ویژه به مسئله گزارشات آلودگی محیط‌زیست که طبق قانون ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی مرجع تشخیص آلودگی سازمان حفاظت محیط‌زیست می‌باشد، نکرده است و متأسفانه، رأی برائت برای چنین شرکت آلوده‌کننده‌ای صادر گردید. در این رای، مدیران شرکت تیرئه گشته و هیچ رایی که جبران خسارات زیست‌محیطی، جانوری و انسانی را صادر کند، وجود نداشته و قرار کیفری نیز صادر نگردیده است.

نتیجه‌گیری

در حفاظت از محیط‌زیست و جبران خسارات ناشی از آلودگی‌های نفتی، قوانین و مقررات جایگاه ویژه و کلیدی دارند. قوانین و مقررات محیط‌زیست که امروزه حقوق محیط‌زیست نامیده می‌شوند، هم ترسیم‌کننده ساختارها و تقویت‌کننده رژیم‌های حقوقی و نهادین و هم تعیین‌کننده وظایف بخش‌ها و ارگان‌های مختلف در ارتباط با عناصر محیط‌زیستی است و با توجه به افزایش بحران‌های محیط‌زیستی، امروزه حقوق محیط‌زیست جایگاه ویژه‌ای را بدست آورده و توسعه

حقوق محیط‌زیست با شناخت نواقص قوانین و مقررات بخشی در بسیاری از کشورها مشاهده می‌گردد. در یک تقسیم‌بندی بر اساس حوزه قلمرو تاثیرگذاری حقوق محیط‌زیست را به دو بخش حقوق داخلی محیط‌زیست و حقوق بین‌الملل محیط‌زیست تقسیم می‌کنند. حقوق بین‌الملل محیط‌زیست به روابط بین دول حاکم در خصوص محیط‌زیست و به ارتقاء استانداردهای محیط‌زیستی در سطح بین‌المللی و به تنظیم روابط بین دولتها در خصوص محیط‌زیست در سطح روابط بین‌المللی اشاره داشته و همچنین، با تدوین و تصویب معاهدات و کنوانسیون‌های مختلف نقش زیادی در به وجود آمدن مفاهیم و معیارهای حقوق محیط‌زیست در بحث مبارزه با آلودگی‌های نفتی و جبران خسارت ناشی از این آلودگی‌ها دارد.

به طور کلی، می‌توان بیان داشت که حوادث مربوط به صنایع نفتی آثار جبران‌ناپذیری را برای جوامع و محیط‌زیست به همراه دارد. حال با توجه به تفسیرها و تجزیه و تحلیل هر کدام از حوادث و رای دادگاه‌های مربوطه مسائلی که می‌بایست مورد نظر قرار گرفته می‌شده است، در بعضی موارد نادیده گرفته شده است. در این قسمت، مرجع اصلی ما کلیه قوانین زیست‌محیطی موجود در قوانین بین‌المللی و داخلی می‌باشد که تحلیل نتایج حاصل از آرای دادگاه را با قوانین محیط‌زیست بین‌المللی مقایسه کرده و کمبودهای موجود در رای دادگاه‌ها را در هر کدام از پرونده شرح داده و به آن اشاره داشته‌ایم و در نهایت، رساله حقیر حاوی نتایج ذیل می‌باشد:

با بررسی رویه قضایی موجود به نظر می‌رسد که فرضیه اصلی دایر بر اینکه: «حقوق بین‌الملل از حقوق و رویه قضایی داخلی تاثیر پذیرفته و در توسعه آن تاثیر داشته است»؛ تا حدود زیادی قابل اثبات است؛ چراکه اساساً موضوعات مربوط به جبران خسارات ناشی از آلودگی‌های نفتی در محاکم داخلی رسیدگی می‌شود و محاکم داخلی نیز با اعمال صلاحیت ذاتی طبق قوانین داخلی و همچنین، دریافت صلاحیت از منابع حقوق بین‌الملل همچون کنوانسیون حقوق دریاها، کنوانسیون مسئولین مدنی ناشی از خسارات نفتی ۱۹۹۲ و بسیاری منابع دیگر در حقوق بین‌الملل به موضوع جبران خسارت ناشی از آلودگی‌های نفتی بر اساس قوانین داخلی و معاهدات و کنوانسیون‌های بین‌المللی رسیدگی می‌نماید. و این امر موجب نمایان شدن خلاءها و کاستی‌های منابع حقوق محیط‌زیست در سطح داخلی و بین‌المللی می‌شود. رویه قضایی داخلی تعاریف و مفاهیم حقوق محیط‌زیست را بازتولید نموده و باعث تحول و توسعه در حقوق بین‌الملل می‌شود؛ برای مثال، در سال ۱۹۶۷ هنگام غرق شدن کشتی کانیون و به وجود آمدن فاجعه زیست‌محیطی، حقوق بین‌الملل در خصوص منابع لازم برای جبران خسارت بسیار فقیر بود، اما با رسیدگی این موضوع در محاکم داخلی انگلستان و مشخص شدن خلاءها و کمبودها، کنوانسیون‌های متعددی در جهت جبران خسارات ناشی از آلودگی نفتی به وجود آمد. با بررسی دقیق‌تر جبران خسارت آلودگی‌های نفتی در محاکم داخلی به نتایج مهمی دست یافتیم. در بررسی رسیدگی‌های کشور عزیزمان ایران بعنوان

نمونه یک کشور کمترپیشرفته در موضوع حمایت از حقوق محیط‌زیست می‌توان گفت محاکم با نگاهی حمایتی نسبت به ارگان‌های دولتی خاطی از معیارهای سخت‌گیرانه برای اثبات اقدامات علیه محیط‌زیست استفاده نمودند و در بسیاری از موارد، قرار منع تعقیب صادر شد؛ اما در کشورهایی که حقوق مترقی‌تری دارند از قبل فرانسه و هلند، می‌توان گفت معیارهای بکار رفته در محاکم داخلی برای انتساب مسئولیت بسیار ساده‌تر از معیارهای پذیرفته شده در دیگر کشورها بوده است، چرا که این کشورها معیارها و مفاهیم قابل اعمال در حقوق محیط‌زیست را از منابع حقوق بین‌الملل وام گرفته و رویه قضایی داخلی محاکم در حال اثرگذاری در این زمینه بر حقوق بین‌الملل می‌باشد و حقوق بین‌الملل نیز چنین معیارهایی را در تدوین اسناد بعدی خود لحاظ نموده است. در واقع، چرخه تولید و بازتولید مفاهیم و معیارهای مسئولیت‌پذیری از حقوق بین‌الملل به حقوق داخلی و از حقوق داخلی به حقوق بین‌الملل در گردش است و حاصل این چرخه چیزی نیست جز تحول و توسعه حقوق بین‌الملل.

اقدام علیه محیط‌زیست خاصه آلودگی‌های نفتی آثار بسیار جبران‌ناپذیر و غیرقابل‌بازگشتی بر روی جانداران و گونه‌های گیاهی دارد. از این رو، جرم‌انگاری و پرداختن به موضوع مسئولیت کیفری اقدامات علیه محیط‌زیست در مجموعه نظام‌های حقوقی داخلی و بین‌الملل بطور جد احساس می‌گردد. با بررسی مجموع آرا داخلی کشورها بخصوص کشور عزیزمان ایران، به این نتیجه می‌رسیم که نظام قضایی با توجه به اینکه در اکثر پرونده‌ها متشاکی نهاد دولتی است، جدیت کافی برای برخورد با متشاکی وجود ندارد و همچنین، خلاءهای قانونی نیز مزید بر علت می‌باشد و اینکه دادگاه‌های داخلی علاقه چندانی به بهره‌گیری از ضوابط و معیارهای شناخته شده بین‌المللی برای برخورد با اقدامات علیه محیط‌زیست ندارند.

تشکر و قدردانی

از اساتید مشاور که در نگارش مقاله مستخرج رساله، ما را یاری کردند، تشکر و قدردانی می‌نمایم.

منابع

- امید، هوشنگ (۱۳۹۱). **حقوق دریایی**، جلد ۲، تهران: انتشارات موسسه عالی بیمه.
- حاجیانی، حسین (۱۳۹۴). **مسئولیت حقوقی و کیفری اشخاص حقیقی و حقوقی در مقابله با آلودگی نفتی**، نخستین همایش بین المللی جامع محیط‌زیست، تهران، مرکز همایش‌های توسعه ایران.
- ذرتی‌پور، حسین (۱۳۸۳). **بررسی آلاینده‌های زیست‌محیطی پالایشگاه‌های نفتی**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهواز.
- رحیم‌زاده، پریناز و خضرای، فریبرز (۱۳۸۶). **اثرات زیست‌محیطی صنایع پالایش نفت**، مجله اقتصاد انرژی، خرداد ماه شماره ۹۲، تهران.
- ضربیان فرد، ژاکلین (۱۳۹۳). **محیط‌زیست و آلودگی محیط‌زیست**، تهران: انتشارات انجمن ملی حفاظت از منابع طبیعی و محیط انسانی.
- ضیائی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۹۰). **حقوق بین‌الملل عمومی**، تهران: گنج دانش.
- عبدالهی، محسن (۱۳۸۹). **کتابچه قضایی حقوق محیط‌زیست**، تهران: انتشارات خرسندی.
- قنبری جهرمی، محمدجعفر (۱۳۹۵). **ابعاد حقوقی بین‌المللی مقابله با آلودگی نفتی دریایی و نظام مسئولیت کیفری**، مجله حقوقی بین‌المللی، شماره ۵۵، تهران.
- قوام، میرعظیم (۱۳۷۵). **حمایت کیفری از محیط‌زیست**، تهران: انتشارات سازمان حفاظت محیط‌زیست.
- کاتوزیان، ناصر؛ انصاری، مهدی (۱۳۸۷). **مسئولیت ناشی از خسارت‌های زیست‌محیطی**، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره سی و هشت، شماره ۲.
- کیس، اکساندر (۱۳۸۶). **حقوق محیط‌زیست**، جلد سوم، ترجمه محمدحسن حبیبی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- کیس، الکساندر و شلتون، دیناه (۱۳۸۹). **کتابچه قضایی حقوق محیط‌زیست**، ترجمه محسن عبداللهی، چاپ ۱، تهران: خرسندی.
- لال کوروکولاسوریا، نیکلاس راینسون (۱۳۹۰). **مبانی حقوق بین‌الملل محیط‌زیست**، ترجمه: سیدمحمد مهدی حسینی، چاپ اول، تهران: میزان.